

STRIJD IN EN OM DE NATUUR; ETHIEK ROND GROTE GRAZERS

M. Korthals, J. Keulartz, H. van den Belt, I. Klaver & B. Gremmen

Natuur is in deze tijd mensenwerk. We grijpen in, we zijn er mee bezig. Om natuur weg te drukken, natuur te ontwikkelen of haar gang te laten gaan. We voelen ons verantwoordelijk. En we dachten nog wel dat dieren uitzetten zo gemakkelijk was. Maar wat moeten we als ze in moeilijkheden komen? Wilde dieren helpen en er dus huisdieren van maken? Of onbarmhartig dood laten gaan, omdat we ze voor wild hebben verklaard? Op zulke momenten ontstaan ethische dilemma's. De auteurs introduceren het principe van de zelfredzaamheid en pleiten voor ethisch pluralisme.

De kort geschetste dilemma's zijn verschillend van aard. Het gaat om conflicten tussen individuen van dieren, tussen soorten als geheel en tussen ecosystemen: strijd in de natuur. Natuur is ook een schaars goed geworden, er wordt dus ook gevochten om de natuur. Wetenschappers, beheerders, ethici en andere groepen proberen hun opvattingen over de natuur en hoe die moet worden behandeld, door te drukken. Wie nu natuur zegt, roept onenigheid op.

Uit onderzoek blijkt dat natuurbeheerders, boeren, bezoekers en dierenbeschermers te verdelen zijn in natuurliefhebbers en dierenliefhebbers.

Dierenliefhebbers zien grote grazers als huisdier, waarvoor de zorgplicht moet worden gehandhaafd.

Natuurliefhebbers beschouwen ze als wilde dieren, die daarin niet verschillen van herten en vossen. Deze visies leveren in de discussie een patstelling op, die ook niet door juridische literatuur kan worden opgeheven.

Literatuuronderzoek leert dat dierethiek over gezondheid en welzijn van huisdieren gaat en dat eco- of milieuethiek gaat over wilde dieren als onderdelen van ecosystemen.

Respect voor zelfredzaamheid

Wij menen dat natuur en cultuur, wild en getemd geen absolute tegenstellingen behoeven te zijn. We vinden allerlei gradaties. Ook menselijk ingrijpen en natuurlijkheid zijn geen elkaar uitsluitende zaken.

We voeren daarom een pleidooi voor een nieuw principe: respect voor de zelfredzaamheid van grote grazers. Als uit onderzoek is gebleken dat individuele dieren en de kudde zich gedurende lange tijd kunnen handhaven, dan moeten we daarvoor respect opbrengen en niet direct ingrijpen. Het vertrouwen in zelfredzaamheid meten we af aan onze kennis van de betreffende soorten in hun ecosystemen.

Respect voor zelfredzaamheid en de potentiële wildheid vullen we dus niet in volgens een of ander natuurlijk criterium. We doen hierbij geen beroep op een niet door de mens aangetaste wildheid, ook niet op een ecologische invulling van het begrip zoals genetische versterking of verzwakking. Het principe van zelfredzaamheid betekent dat nagegaan wordt onder welke omstandigheid individuele dieren en de kudde in een bepaald gebied voor zichzelf kunnen zorgen. Dit betekent dat nagegaan wordt of er voldoende voedsel is, of er voldoende voortplanting plaats vindt, wat de levensverwachtingen zijn, hoe groot de omvang van de kudde kan zijn en hoeveel andere soorten aanwezig moeten zijn.

Het principe erkent dat er op verschillende manieren is om te gaan met dieren en met natuur. Het erkent dat er een glijdende schaal bestaat tussen gedomesticeerde en niet gedomesticeerde dieren. Het ene uiterste bepalen de dieren die zelf hun kostje bij elkaar scharrelen en een lang leven kunnen hebben, het andere uiterste bepalen de

dieren die dagelijks worden gevoerd, veterinaire zorg krijgen en kort leven.

Ethisch pluralisme

We herstellen het morele compromis in ere en zoeken naar nieuwe evenwichten, nieuwe mogelijkheden. Daarbij horen begrippen als moreel welkom, moreel wenselijk en moreel aanvaardbaar. Verschillende morele standpunten zijn niet altijd verenigbaar. Het is niet om het even welk moreel standpunt je inneemt, maar vaak zijn er meerdere goede oplossingen voor ethische vragen.

Een discussie over morele standpunten kan worden voorbereid door drie aandachtsvelden in kaart te brengen. Het eerste aandachtsveld is dat van het individu: kan het dier lijden, heeft het besef, kan het zich redden? Het tweede aandachtsveld is dat van de soort: is de soort zeldzaam, hoe is het natuurlijke gedrag, wat is de minimum populatieomvang, wat is de genetische variabiliteit? Hierop sluit het principe van respect voor de zelfredzaamheid aan. Soorten worden dus gewaardeerd als doel op zichzelf. Het derde en laatste aandachtsveld is dat van het ecosysteem: is het ecosysteem stabiel, is het duurzaam, hoe bewegen de energiestromen in het ecosysteem? Deze drie aandachtsvelden focussen op alle ethische vragen en standpunten van beheerders en publiek.

Kennis, ethiek en schoonheid

We benaderen de natuur met kennis, geweten en gevoel. We leren de natuur kennen en verklaren de eigenschappen en werking van de natuur. Met ethiek beoordelen we het recht van een individu, soort of ecosysteem op leven. Daaruit resulteert bijvoorbeeld het verbod om exemplaren van beschermde plantensoorten te verzamelen. Het gevoel voor schoonheid uiten we als we bijvoorbeeld een boom protserig of een dier stoer noemen. Deze drie manieren waarop we de natuur beoordelen zijn onvermijdelijk en lopen in de discussie vaak door elkaar. We kunnen ze wel onderscheiden, maar in de praktijk zijn ze verweven met elkaar.

Natuurlijkheid geeft risico's op verwondingen. Bij deze Konik kan men echter vertrouwen hebben in zijn zelfredzaamheid.

80

Een wetenschappelijke beschrijving heeft vaak al een moreel standpunt en een waardering van de schoonheid in zich. We baseren ons ethische standpunt en onze esthetische waardering meestal op de kennis van het natuurobject. Het is in ieder geval zo dat deze drie benaderingen elkaar veronderstellen.

We benaderen de natuur **wetenschappelijk** wanneer we de natuur zien als een te kennen geheel van gebeurtenissen, een geheel dat aan wetten of regels gehoorzaamt. Deze wetten en regels zijn in theorieën tot samenhang gebracht. De theorieën zijn ontstaan uit ideeën of opvattingen. In het midden van de eeuw die we zojuist achter ons hebben gelaten, heerste het idee dat de natuur een goed geordend systematisch geheel is. Daarna werd de chaostheorie naar voren gebracht, met veel nadruk op dynamiek, geen rechtlijnige ontwikkeling maar onverwachte samenhangen.

De wetenschappelijke benadering van grote grazers kan het best worden geïllustreerd met Vera's theorie van parklandschappen (zie elders in dit nummer van Vakblad Natuurbeheer). Grazers hebben de functie om landschappen open te houden en dichte bebossing tegen te gaan. Andere wetenschappers weerspreken deze theorie. Grazers houden zich niet aan theorieën. Ze gedragen zich anders dan Vera dacht. Ze eten

bedreigde soorten en ze houden het landschap niet altijd open. Voor zijn pleidooi om predatoren in te voeren geldt hetzelfde: ook die houden zich niet per definitie aan menselijke theorieën. De wetenschappelijke benadering verplicht op zich zelf tot niets. Uit feiten kunnen we niet afleiden hoe we ons behoren te gedragen. We zijn niet verplicht om parklandschappen te maken en grote grazers te introduceren.

We benaderen de natuur **ethisch** wanneer we ons bewust zijn van onze verplichtingen ten opzichte van de natuur.

Bijvoorbeeld om een dier te helpen, of een ander levend wezen, of een geheel van levende wezens of een habitat. Uit de kennis over de natuur kunnen we nooit afleiden, hoe de natuur er uit hoort te zien. Dit principe is een centraal idee in de filosofie, dat inhoudt dat er altijd beslissingen nodig zijn om verplichtingen te formuleren. Kennis kan ons dat nooit dicteren. Een mooi voorbeeld illustreert dat. Tijdens het Perm, zo'n 225 miljoen jaar geleden, is 90% van de soorten verdwenen. Deze gebeurtenissen verplichten ons op geen enkele wijze op dezelfde manier te handelen en geen aandacht te schenken aan het behoud van soorten.

We benaderen de natuur **esthetisch** wanneer we haar waarderen op haar schoonheid. Die waardering is vaak belangeloos. Hoewel waarderingen subjectiever lijken dan opvattingen over hoe de natuur in elkaar zit, zijn ze in principe niet subjectiever dan deze of dan ethische opvattingen. De Amerikaanse dichter Walt Whitman heeft in het gedicht "Miracles" uiteengezet wat stad en land, cultuur en natuur bij hem oproepen. "Animals feeding in the fields, one and all, are to me miracles", zoals het gedicht zo fraai en simpel zegt. Grote grazers hebben een esthetische betekenis. Ze maken ervaringen mogelijk, die mensen positief waarderen. Sommige mensen staan de introductie van de wolf voor. Dat berust

Heckrunderen scharrelen zelf hun kostje bij elkaar en kunnen daarmee gemakkelijk 20 jaar worden.

Deze jonge Konik is al aardig gededomesticeerd, getuige de zwarte streep op zijn rug en het 'zebra'-achtig patroon op zijn voorbenen.

niet alleen op wetenschappelijke gronden, maar ook op esthetische gronden: ze vinden het mooi. Juist vanwege deze esthetische betekenis van de natuur is het nodig de relatie tussen beheerder en publiek te verstevigen.

Vaak zijn er dilemma's tussen bovenstaande drie benaderingen. Velen zouden bijvoorbeeld graag willen weten wat de kunstmatige genetische verandering van een dier voor gevolgen heeft, maar soms verbieden onze ethische intuïties dat te onderzoeken. We pleiten er voor de drie hierboven geschetste benaderingen te respecteren volgens de opvatting die in deze paragraaf is uiteengezet en die we pluralisme noemen.

De relatie met het publiek

Het bewuste streven naar spontane natuurontwikkeling en de introductie van grote grazers daarbij is een nieuwe trend. We weten nog niet goed hoe we daar mee om moeten gaan. Beheerders en publiek komen er langzaam achter

dat er behalve productie- en gezelligheidsdieren ook zoiets als half-gedomesticeerde dieren bestaan. Dit leerproces is nog lang niet afgesloten. Zowel op het vlak van kennis als op het vlak van ethiek en esthetica moet nog heel wat worden geleerd. De genegenheid tussen mens en dier, die de basis vormt voor het respect, is vaak gebaseerd op het directe contact tussen de mens en zijn lievelingsdier. Montaigne, een filosoof uit de renaissance schreef: *"Wanneer ik met mijn kat speel, wie weet of ik niet meer een speeltje voor haar ben, dan zij is voor mij? Wij amuseren ons met elkaar op gelijke voet... er is een zeker respect en menselijke plicht, die ons niet alleen aan dieren bindt, die leven hebben en gevoel, maar ook aan bomen en planten"*.

Wie weet ontstaat er ook zoiets als respect voor potentiële wildheid op basis van een relatie op afstand tussen mensen en dieren: een lat-relatie. Publieke meningsvorming geholpen door natuur- en milieu-educatie is daarbij van cruciaal belang.

M. Korthals, J. Keulartz, H. van den Belt, I. Klaver & B. Gremmen zijn verbonden aan Wageningen Universiteit, Departement Maatschappijwetenschappen, Leerstoelgroep Toegepaste filosofie.

Bovenstaand artikel is een door de redactie bewerkte en ingekorte versie van het oorspronkelijke artikel.